

Stadsdelen Gullbergsvass

Februari 2020

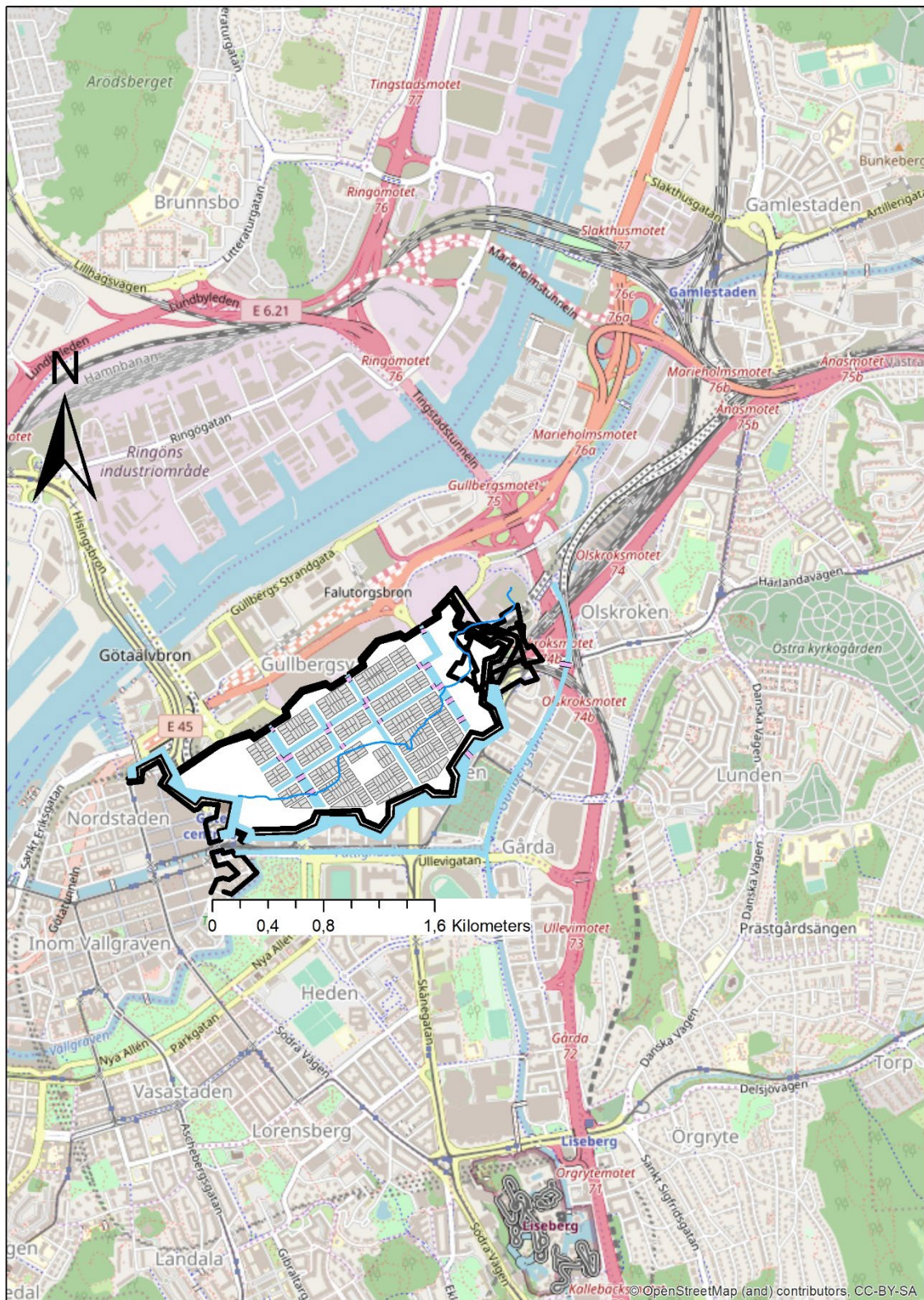
Gullberget, där skansen Lejonet idag reser sig, har nyttjats av människan sedan åtminstone medeltiden. Namnet omnämns redan under 1250-talet då ett kungamöte ägde rum på Gullebergs hed. Detta möte fick stor betydelse för området då en korridor för första gången skapades från inlandet ut mot havet som skulle stå under den svenska kronans kontroll. År 1285 omnämns Gullbyærxhus vilket tyder på bebyggelse i någon form.[\[1\]](#)

Under kung Johan III regering presenterades år 1572 den första stadsplanen för en ny stad invid Gullberg som skulle ersätta Nya Lödöse. Tyvärr är stadsplanen sedan länge försvunnen men i området mellan Gullbergsvassen. Kungens instruktion var att bygget av den nya staden skulle inledas 1573, men så skedde inte. De som återvände till området åren efter nordiska sjuårskrigets slut kunde välja att slå sig ned ute vid Älvsborg, eller så som de flesta gjorde, bygga sina hus i Nya Lödöse. Staden Johan ville bygga vid Gullberg omgärdades av hårdare krav på att husen skulle uppföras i sten vilket var mycket dyrare än trä som husen i svenska städer oftast var byggda av.[\[2\]](#)

Det blev därmed inte någon stad vid Gullberg. Istället fortsatte området att tillhöra kronan som en del av Älvsborgs slotts marker. Efter Kalmarkriget beslutades det om en ny stad invid Otterhällan, något som varit på tal redan under 1500-talet, men som realiserades i och med byggstarten 1619 då de första privilegierna gavs till det nya Göteborg. Denna gång var det inte tal om att borgarna skulle kunna fortsätta att bygga i Nya Lödöse, alla skulle införlivas med den nya staden.[\[3\]](#)

Johan Wärnschiölds Gullbergsvass

När det nutida Göteborg ännu var en mycket ung stad lade Johan Wärnschiöld 1659 fram ett storstilat förstadsprojekt för Göteborg där två förstäder skulle uppföras sydväst och nordöst om centrum. Det var endast bebyggelsen sydväst som kom att delvis bli verklighet i form av stadsdelen Haga, dock i blygsam utformning jämfört med det ursprungliga förslaget. Nordöst om staden, i Gullbergsvass, var tanken att uppföra en mycket stor förstad. Den skulle få ett rikt nät av kanaler, omges av bastionsbefästningar som anslöt till stadskärnas försvarsverk. Dessutom skulle det finnas en skans till den nya stadsdelens försvar. Det kan tyckas som en mycket järv satsning då det inte fanns något betydande befolkningsöverskott att rekrytera på den omgivande landsbygden. Förklaringen till den stora utbyggnadsplanen är troligen att Karl X Gustav året innan beslutat dra in privilegierna för Kungälv, borgarna där skulle istället flytta till Göteborg.^[4]

Kartöverlägg utfört av Per Hallén 2019 utifrån Wårnschiöldhs karta i Krigsarkivets kartsamling, stads- och fästningsplaner. Göteborg 81. De svarta linjerna markerar fästningsvallarna. Den blå linjen visar gränsen mellan området med torr mark till söder och vassområdet i norr.

Ängarna och vassen

Ängsmarken invid Gullberg hade alltid varit eftertraktad då den gav rikliga skördar. Kronan hade haft kontrollen över markerna sedan medeltiden men överlämnades till den nya staden Göteborg. Det fanns under början av 1620-talet inte någon skans eller fästning på Gullberget och kronans intresse av området var därmed inte lika starkt som tidigare. Men detta kom att ändras under 1640-talet när det på nytt var aktuellt att befästa Gullberget, därmed kom det att uppstå en konflikt mellan staden Göteborg och den svenska staten kring vem som hade rätt till området. Det skulle dröja till 1892 innan det kom till förlikning mellan staden och staten.^[5]

Gullbergsvassen var ett omkring 200 tunnland stort område tätt bevuxet med vass mellan dagens centralstation och Skansen Lejonet på Gullberget. Tillsammans med Tingstadsvassen och Lundbyvassen bildades ett mycket stort våtmarksområde som var omtyckt av olika arter av vadare och sjöfågel. Många utländska jägare bjöds in för att ta del i jakten i ett av Europas fågelrikaste våtmarksområden.

När Kungl. Maj:t år 1799 stadfäste ett reglemente rörande förbättring av Göteborgs stads arbetshus och fattigvårdsanstalter utgjorde Gullbergsvass en del av det ekonomiska underlaget. Det är därför området ibland kallas "Fattigförsörjningsvassen". Fattigvården hade rätten till vassområdet under 64 år och arrenderad ut den med tillhörande landområden och fick på så sätt inkomster till sin verksamhet. År 1863 beslutade stadsfullmäktige att Gullbergsvassen skulle återlämnas till staden vid årets slut och läggas under styrelsen för Gullbergsvassens torrläggning.^[6]

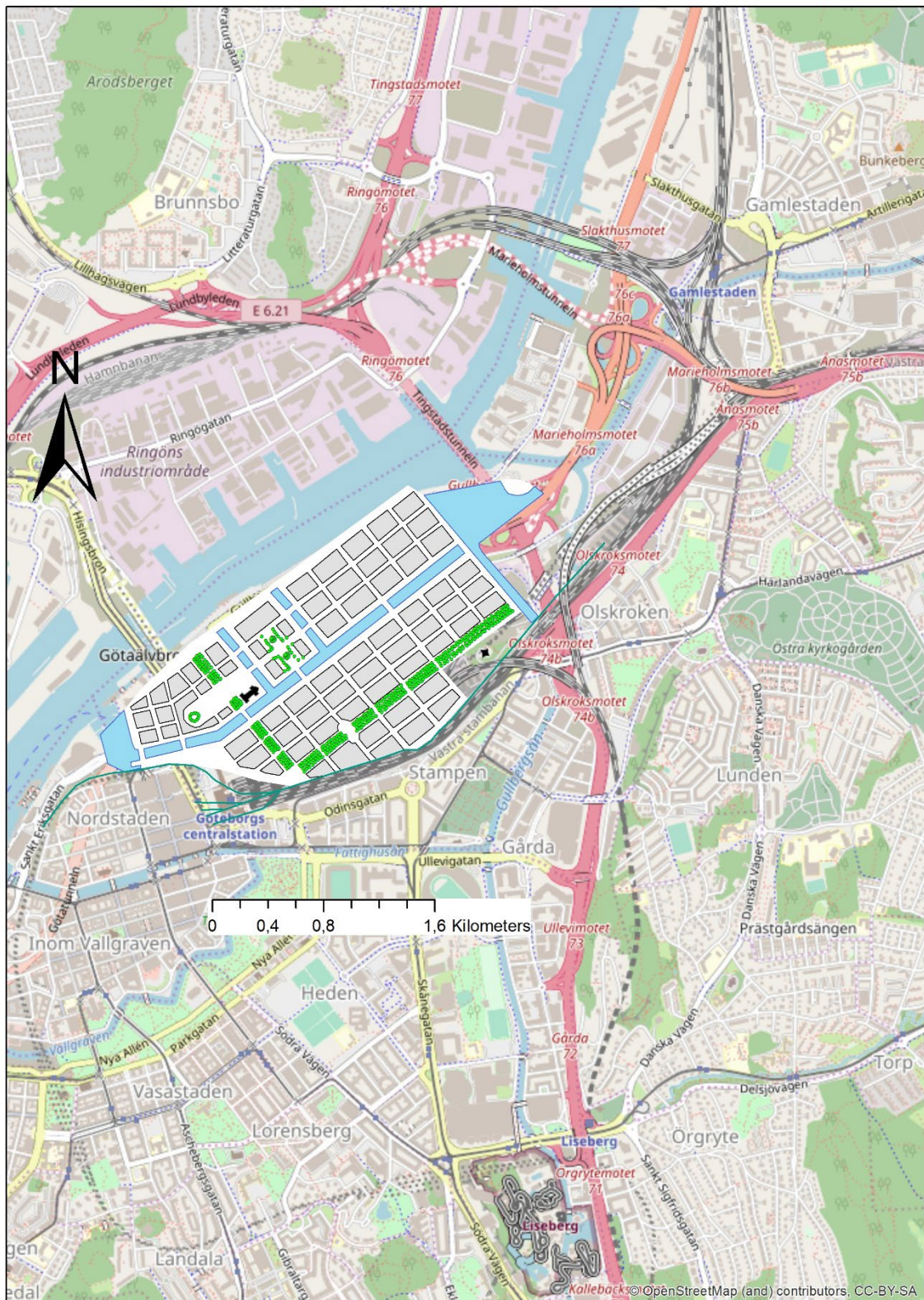
Torrläggningen av vassen

Det första förslaget om att inpåla Gullbergsvassen kom från Kongl. Direktionen för Göteborgs Hamn och Elfarbeten 1841. Efter att staden beslutat om finansieringen kunde arbetet starta. En bank som var 2400 meter lång och 6 meter bred skapades i ett första skede, därefter ökades bredden till 210 meter vilket motsvarar ytan från dagens kajkant till Måren Krakowgatan. Fyllningen utgjordes av muddar från älven och dessa massor kördes i skottkärror från pråmar. De män som utförde arbetet kallades allmänt för lergökar.^[7]

Gullbergsvass 1860. Källa: Södergren 1923.

Våren 1859 var invallningen av området klar från Lilla Bommen till Gullbergsvassbron. På vällen fanns en anläggning med en ångpump som med hjälp av en högtrycksmaskin byggd hos Keiller & Co började att tömma vassområdet på vatten den 17 maj 1859. Samtidigt inleddes arbetet med att fylla ut området innanför vällen, men det skulle komma att ta en del tid och det fanns en oro inför sommaren över stanken som skulle bildas i det nyligen torrlagda området, men "ett obehag som man väl får tåligt fördraga för den goda saken skull" som Göteborgs Posten uttryckte saken.[8] Sommarvädret visade sig bli varmt och torrt vilket snabbt torkade leran och gav upphov till en riklig vegetation i området vilket tillsammans gjorde att den befarade stanken nästan helt uteblev.[9] Vid årsslutet kunde Kom:e för Gullbergsvassens uttorkning lämna rapport till staden. Kostanden för invallning och utpumpning av vattnet hade varit 64 795 riksdaler och 56 öre, därmed hade det skett en kostnadsökning med 3 926 riksdaler jämfört med det kostnadsförslag som upprättats innan arbetet inleddes. Av kostnaden hade fattigvården endast kunnat bidra med 52 45 riksdaler och därmed fanns en brist i projektet på 12 345 riksdaler och 56 öre, bristen fick stadens skattebetalare stå för. När den finansiella delen var rapporterad inför

Gullbergsvass enligt planförslaget med kanaler som presenterades för Göteborgs stadsfullmäktige.

Gullbergsvass 1890. Källa: Södergren 1923.

Större delen av planen kom aldrig att bli verklighet. Allt större delar av Gullbergsvass kom istället att behövas för infrastrukturen i form av järnvägar. Stambanan hade varit under byggande sedan 1850-talet men det var först 1862 som det gick att färdas med tåg hela vägen mellan Göteborg och Stockholm. Spåren och stationsbyggnaderna låg i kanten av Gullbergsvassområdet. När Bergslagernas Järnvägar drogs fram gick dess spår och anläggningar in över det område som hade planerats som bland annat bostadsområden. Det är inte märkligt att bostadskvarter fick stå tillbaka för denna järnvägssatsning som innebar en starkt ökande export över Göteborgs hamn då bruk i Bergslagen som tidigare skeppat ut sina varor via Stockholm istället valde Göteborg.^[14] Den tredje järnvägen som drogs fram över området var Västergötland–Göteborgs Järnvägar som var färdigställd år 1900 och som fick sin station vid Lilla Bommen. Slutligen fördes även Bohusbanan fram till Gullbergsvassområdet. Banan var färdig i sin helhet 1909 och var den sista av järnvägssträckorna som korsade Gullbergsvass.^[15]

I takt med att Göteborgs industrialisering fortskred ökade behoven av infrastruktur och dess kringanläggningar. Under efterkrigstiden tillkom även en motorled genom området. Under 1970-talet avvecklades bergslagsbanans station och spåren revs upp. Samtidigt revs de få bostadskvarter som fanns nära Gullbergskajen och Måren Krakowgatan. Dessa ersattes med kontorsbyggnader.^[16]

Gullbergsvass 1021. Källa: Södergren 1923.

Omvandlingen av Gullbergsvass under 2000-talet

De enda bostäderna inom stadsdelen som fanns kvar var de som låg mellan järnvägen och Friggagatan. Gatan hade lagts ut enligt en plan från 1866 men det var i efter U Åhréns plan för området som en rad nya byggnader uppfördes. Det blev relativt låga byggnader för kontor och butiker i funktionalistisk stil och i hög grad avsedda för bilförsäljning och reparationer.^[17] Men det var inte alla som uppskattade denna bebyggelse under början av 2000-talet. ”Bortsett från motorcykelfirmorna ser det för djävligt ut idag”, sa fastighetsnämndens ordförande Owe Nilsson till Göteborgs-Posten 2003.^[18] Detta var början på en process som skulle leda fram till rivningen av området.

Friggagatan, vy mot Odinsplatsen.

Friggagatan under slutet av 1990-talet. Foto ur Lönnroth 1999.

Friggagatan 2019. Foto: Per Hallén

I maj 2008 stod det klart att funkishusen utmed Friggagatan skulle rivras efter att länsstyrelsen avslagit överklagandet av den nya planen för området.^[19] Under början av 2011 var projektet nästan färdigställt och det hade byggts 452 nya hyresrätter inom stadsdelen Gullbergsvass.^[20]

Källa: *Statistisk årsbok för Göteborg* samt Statistikdatabas Göteborgs Stad.

Diagrammet över befolkningsutvecklingen skildrar tydligt denna historiska utveckling. När stadsdelen bildades 1924 bodde över 3 000 personer där. Antalet minskade sedan stadigt ned mot nära noll antal invånare under början av 1970- och 1980-talen. Det var först efter att de nya husen vid Friggagatan stod klara som stadsdelen åter fick omkring 500 invånare.

Den judiska begravningsplatsen är en av de historiska miljöerna inom Gullbergsvass. Foto: Per Hallén 2019.

År 2015 presenterades en förstudie över hur Gullbergsvass skall förändras i framtiden. Dokumentet innehåller de i vår tid vanliga fraserna om att ”knyta samman staden” att ”stärka kärnan” och att ”möta vattnet”, samt att ”det ska vara lätt att leva hållbart”.[21] Bakom orden finns givetvis den ekonomiska verkligheten och även den behandlas i förstudien. Utgifterna för exploateringen sägs bli 8,7 miljarder kronor vilket kräver en utbyggnad av bebyggelse med i genomsnitt cirka åtta våningar. I området beräknas 22 000 personer bo och det kan bli cirka 24 000 arbetsplatser.[22]

Ur: Gullbergsvass 2015.

Någon enhetlig plan för hela området lär det inte bli fråga om. Redan har Gullbergsvass fått ”nya” gränser där ”centralenområdet” hanteras för sig och Gullbergsvass för sig.[23] Här är det dock hela stadsdelen och dess förändring som står i fokus.

Påtagliga byggprojekt i området är den nya bron över älven, övertäckningen av Götaleden samt bygget av Västlänken. Det pågår även uppförandet av kontorsbyggnader och hotell i området.

Men bostäder lär dröja. Länsstyrelsen påtalade 2018 att det planerade bostadsområdet ovanpå E45 (Götaleden) skulle drabbas av dålig luft och någon lösning på detta problem har inte hittats. Utsläppen invid tunnelmynningen sägs bli långt över miljökravsnormen. Den dåliga luften i området kan göra det omöjligt att bygga bostäder ovanpå tunneln samt i området mellan Nordstan och älven.[24]

Det pågående arbetet med att täcka över Götaleden. Foto: Per Hallén 2019.

Inte bara planerna på bostäder drabbades under hösten 2019 av bakslag. Det stora höghusområdet "Region City" vid Göteborgs central ställdes inför geologins hårda verklighet, ett brant stup i berggrunden upptäcktes under den mellan 50 och 110 meter tjocka leran som kommer att göra det omöjligt att spetspåla. Denna "upptäckt" har gjort att mycket har fått göras om. Dessutom är det ännu inte avgjort hur höga husen skall få vara med tanke på dess stora inverkan på riksintresset för kulturmiljön i centrala Göteborg.[25] Att kulturmiljön inte sätts främst i planeringen förvånar knappast någon. Men nog är det anmärkningsvärt att luftföroreningar och geologiska förhållanden undersöks relativt sent i processen.

Det är alltså idag storvulna planer, på samma sätt som under 1640-talet, för Gullbergsvass. Då var det misslyckandet med att utplåna Kungälv som satte käppar i hjulet för planen idag finns andra problem. Om Gullebergsvass någonsin blir en förstad i öster lär framtiden få utvisa, men det lär inte bli som dagens planerare tänkt sig.

Text av: Universitetslektor [Per Hallén](#), Institutionen för Ekonomi och Samhälle, avdelningen för Ekonomisk historia, Handelshögskolan vid Göteborgs universitet.

Foto: Per Hallén 2019.

Även Lilla Bommen ligger inom stadsdelen Gullbergsvass. Foto: Per Hallén 2019.

Käll- och litteraturförteckning

Tryck källa

Statistisk årsbok för Göteborg, Göteborgs stadskansli, Göteborg, 1902-2015

Internet

Riksarkivet, Krigsarkivets kartsamling, stads- och fästningsplaner. <https://sok.riksarkivet.se/>

Statistikdatabas Göteborgs Stad, Statistik och Analys stadsledningskontoret Göteborgs Stad. <http://www.goteborg.se>

Litteratur

Ahlberg, N. (2005). *Stadsgrundningar och planförändringar : svensk stadsplanering 1521-1721*. Uppsala.

Andersson, B. (1996). *Göteborgs historia : näringsliv och samhällsutveckling. 1, Från fästningsstad till handelsstad 1619-1820*. Stockholm.

Fritz, M. (1996). *Göteborgs historia : näringsliv och samhällsutveckling. 2, Från handelsstad till industristad 1820-1920*. Stockholm.

Gullbergsvass (2015). *Gullbergsvass : förstudie juni 2015*. Göteborg.

Karlsson, J.H. (1951). *Gullbergsvass – Hultmans holme : stadsdelshistoria*. Göteborg.

Lilienberg, A. (1928). *Stadsbildningar och stadsplaner i Götaälvs mynningsområde från äldsta tider till omkring adertonhundra*. Göteborg.

Lönroth, G. (1999). *Kulturhistoriskt värdefull bebyggelse i Göteborg : ett program för bevarande. D. 1. Göteborg*.

Olsson, G. (1953). 'Sverige och landet vid Göta älvs mynning under medeltiden', .3:

Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län 2 Ortnamnen på Göteborgs stads område (och i Tuve socken) jämte gårds- och kulturhistoriska anteckningar (1925). *Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län 2 Ortnamnen på Göteborgs stads område (och i Tuve socken) jämte gårds- och kulturhistoriska anteckningar*. Göteborg.

Södergren, Arvid, *Historiskt kartverk över Göteborg upprättat för jubileumsutställningen i Göteborg 1923*, [V. Wengelin], [Göteborg], 1923

Noter

[1] Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län 2 Ortnamnen på Göteborgs stads område (och i Tuve socken) jämte gårds- och kulturhistoriska anteckningar 1925, s. 12.Olsson 1953, s. 33-34.

[2] Lilienberg 1928, s. 79-82.

[3] Andersson 1996, s. 25-29.

[4] Ahlberg 2005, s. 106.

[5] Karlsson 1951, s. 20-22.

[6] Karlsson 1951, s. 23-24.

- [7] Karlsson 1951, s. 24-25.
- [8] GP 1859-05-18, "Gullbergsvassen".
- [9] GP 1859-08-24, "Epidemiska sjukdomar".
- [10] GHT 1859-12-16, "Allmänna Rådstugan".
- [11] GP 1860-04-25, "Gullbergsvassen".
- [12] GHT 1861-12-31.
- [13] Karlsson 1951, s. 39.
- [14] Fritz 1996, s. 131-34. Karlsson 1951, s. 38-42.
- [15] Karlsson 1951, s. 74-76.
- [16] Lönnroth 1999, s. 46. Gullbergsvass 2015, s. 30.
- [17] Lönnroth 1999, s. 64-65.
- [18] GP 2003-08-15, "Rivning hotar funkishusen på Friggagatan".
- [19] GP 2008-05-21 "Klart för rivning på Friggagatan".
- [20] GP 2011-01-07, "Nu tar bostäderna över Friggagatan".
- [21] Gullbergsvass 2015, s. 6.
- [22] Gullbergsvass 2015, s. 7.
- [23] Gullbergsvass 2015, s. 39.
- [24] GP 2019-09-26, "Giftig luft hotar bygget av ny stadsdel".
- [25] GP 2019-09-18, "Stup under leran ändrar höghusplaner vid centralen".